

ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В АВСТРО-УГОРСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Проаналізовано нормативно-правові акти Австрії (з 1867 р. – Австро-Угорщини), що визначали правовий статус української мови на території Східної Галичини.

Ключові слова: державна мова, офіційна мова, урядова мова, краєва мова, право мови, Галицький крайовий сейм.

Проанализированы нормативно-правовые акты Австрии (с 1867 г. – Австро-Венгрии), определявшие правовой статус украинского языка на территории Восточной Галиции.

Ключевые слова: государственный язык, официальный язык, правительственный язык, краевой язык, статус языка, Галицкий краевой сейм.

The normative acts of Austria (from 1867 – Austro-Hungary) that determined the legal status of the Ukrainian language on the territory of eastern Galicia are analyzed.

Key words: state language, official language, government language, regional language, right to language, Galicia regional seim.

Постановка проблеми. Початок XIX ст. в українській історії відзначається тією особливістю, що саме в цей час відбувається інтенсивний процес формування сучасної української нації. Він був тісно пов'язаний з боротьбою за рівноправність української мови в публічному та приватному житті. Українські правники, які розглядали мовне питання у своїх дослідженнях, констатують, що впродовж кількох попередніх століть український народ був юридично позбавлений права на рідну мову.

Попри проголошену Габсбургами в 1849 р. рівноправність мов, в австрійській провінції Галичина та Володимирія з Великим Князівством Краківським, починаючи з 1848 р., точилася постійна конкуренція між українцями та поляками за розширення прав вживання своєї мови у різних сферах публічного життя та органах влади. Ця конкуренція була відображенням гострої міжнаціональної боротьби українців та поляків за домінування в краї.

Актуальність завдання полягає у тому, щоб на підставі аналізу законодавчих та інших нормативних документів, архівних джерел,

історико-правової та історичної літератури окреслити правовий статус української мови на землях Східної Галичини, визначити правові основи мовної політики, яку проводила влада на теренах Східної Галичини, проаналізувати зміст і значення нормативно-правових актів, якими визначався правовий статус української мови в Австро-Угорщині.

Стан дослідження. Існує значна кількість праць з цієї проблематики, датованих кінцем XIX – поч. XX ст. Їх авторами були юристи та політики, представники української та польської наукових шкіл, які на той час були співгромадянами однієї держави – Австро-Угорщини.

Про права українців щодо вживання рідної мови в органах державного управління та судах Австро-Угорщини маємо чимало публікацій українських правників. З поміж них слід назвати розвідку К. Левицького [1], книгу В. Лукича (Володимира Левицького) та Ю. Семигінівського [2], М. Здерковського [3] та працю професора права С. Дністряньського [4].

Мовному питанню приділяли значну увагу польські юристи. Наприкінці XIX ст. були опубліковані монографії Є. Липницького та С. Старжинського [5].

Цінна інформація про наявні письмові джерела, зокрема нормативно-правові акти періоду Австрії та Австро-Угорщини та методику роботи з ними є в курсі лекцій з джерелознавства С.А. Макарчука [6].

Для з'ясування правового статусу української мови в Австро-Угорщині вагомим джерелом є протоколи засідань Галицького крайового сейму у Львові та додатки до них із проектами нормативних актів. У них засвідчено хід дискусій щодо використання української мови на засіданнях сейму та в органах державного управління Галичини в з 1861 до 1918 р. [7].

У цьому контексті ряд фактологічних і методологічних положень, що стосується зазначеної тематики відображено у статті В. Кульчицького та Л. Присташ [8], а також у статті Т. Андрусяка, який обґрунтовує тезу про те, що саме у XIX ст. відбувався процес формування сучасної української нації [9].

Виклад основних положень. Природне право народу на вживання своєї мови в публічному житті постає в той період, коли народжується сама нація. Воно асоціюється з фундаментальними правами людини, які набуваються з її народженням. Право націй буває різною мірою врегульоване державними законами, відповідно до рівня правового статусу тієї чи іншої нації у багатонаціональній державі. В такому значенні говоримо про т. зв. «права мови», про норми законів, що визначають межі правового статусу мови.

Відповідно до цього у законодавстві Австрії (згодом Австро-Угорщини) витворилася термінологія для визначення статусу, в якому існує «право мови» певної нації. Мова титульної нації в австрійському законодавстві, це – «мова державних законів, автентичного тексту законів»; «краєва мова» або «вживана в краю» – це мова національних меншин імперії; мова «урядова», «мова внутрішнього користування», «мова зовнішнього користування», «рідна мова», «матірня мова» – усе це поняття, що мали різний за сутністю політико-правовий зміст у нормативно-правових актах цієї держави.

Значного піднесення боротьба за права української мови набула в ході революційних подій 1848 р. Свідченням цього стала «Петиція зібрання львівських русинів під проводом Головної Руської Ради до цісаря» від 17 квітня 1848 р. де було викладено побажання щодо суттєвого розширення функцій української мови в публічному житті та освіті. Представники Головної Руської Ради зуміли донести необхідність забезпечення мовних прав українців до династії Габсбургів [10, с. 25].

Виходячи з умов післяреволюційних подій, австрійський уряд цісарським патентом від 29 червня 1850 р. ухвалив «Крайову Конституцію» для Галичини, долучивши до неї «Крайову виборчу ординацію». На нашу думку, важливим є те, що у ст. 4 розділу I «Про Край» Краєвої Конституції було проголошено тезу подібну до проголошеної в ст. 5 Оломунецької Конституції Австрійської держави, а саме: «народи русинський (*український*. – *В.М.*), польський та інші етноси користуються рівними правами, і кожна нація (етнос) має непорушне право плекати свою мову, свою народність, свою культуру» [11, с. 54]. Отже, з погляду австрійського законодавства, визнавалося існування руського народу, який має свою мову, проголошувалася рівноправність польського та українського народів. Отже, у 1850 р. польська та українська мови отримали статус «краєвих мов».

Підставою мовного законодавства Австро-Угорщини стала ст. 19 Конституції, прийнята 21 грудня 1867 р. Тут проголошувалося: «Всі народи держави рівноправні й кожен народ має непорушне право берегти й розвивати свою національність і мову. Держава визнає рівноправність усіх вживаних у краї мов у школі, уряді та приватному житті. В краях, де живе кілька народів, мають бути прилюдні установи навчання так улажені, щоби кожен з тих народів одержав потрібні засоби для науки в своїй мові без силування до вивчення другої краєвої мови» [12, с. 1].

Якщо проаналізувати тогочасне мовне законодавство, то можна стверджувати, що єдиною державною мовою до 1867 р. в цій державі

була німецька як мова законів, зокрема, автентичного тексту державних законів, мова центральних органів державної влади і збройних сил, а також засідань Австрійського парламенту. С. Старжинський, описуючи дебати навколо питання про мову під час засідань парламенту, зазначає: «До цього часу (1867 р. – В.М.) немає жодного закону про мову засідань парламенту на користь будь-якої мови, наприклад німецької, оскільки жоден з депутатів під час дебатів теперішніх цього не вимагав, оскільки відповідно до ст. 19 Конституції Австро-Угорщини кожен з членів парламенту має право виступати рідною мовою, чого однак не робить з огляду на мету засідання, жоден депутат» [5, с. 17]. Далі учений посилається на цісарський патент № 260 від 27 грудня 1852 р., яким було визначено, що «німецька мова є мовою оголошуваних законів у Віснику законів держави, німецький текст закону, який є виключно автентичним, і постановляє, що вказаний вісник виходить лише німецькою мовою, а переклад крайовими мовами має бути надрукований в крайових урядових вісниках» [5, с. 21].

З 1848 до 1918 р. Австрійська імперія видавала коштом державної скарбниці урядові офіціози, які містили нормативно-правові акти держави, і виходили паралельно німецькою та регіональними, в т.ч. українською, мовами [13 с. 116–134].

Після прийняття Конституції 1867 р. в Австро-Угорщині були дві державні мови: в т. зв. Транслейтанії угорська, в Ціслейтанії – німецька. У Галичині німецька була винятково мовою внутрішнього управління, державної прокуратури, пошти і телеграфів, залізниці, деяких фінансових установ та державних підприємств.

Як зазначає польський дослідник мовного законодавства Австро-Угорщини та Другої Речіпосполитої Леон Зеленевський, в Австро-Угорщині, окрім державної мови, існували й інші мови, якими можна було послуговуватися в органах управління. Сфера вживання таких мов була обмежена певною територією держави, де ці мови використовувалися місцевим населенням. Йдеться про рідну мову більшості місцевого населення певної території держави (територія Австро-Угорщини була поділена на королівства і герцогства). У нормативно-правових актах визначається, яка «мова вживана в краю» [14, с. 11].

Поміж «державною» і «вживаною в краю» мовою була т.зв. «краєва» мова, тобто «...мова, яка завдяки станові посідання й політичній силі даної нації мала більше значення, ніж мова «вживана в краю» [15, с. 11]. Сфера її використання, на відміну від державної мови, обмежувалася певною **адміністративною територією**, і була допущена до використання в окремих органах влади.

До 1860 р. лише незначні права були надані польській та руській (українській) мовам. Свідченням цього служить розпорядження міністерства юстиції від 22 листопада 1852 р. № 16571 до апеляційних судів у Львові та Кракові. Воно дозволяло сторонам робити подання та заяви до суду різними мовами – німецькою, польською або руською. Протоколи допитів та покази свідків мали бути запротокольовані однією з краєвих мов. У внутрішньому урядуванні та при обміні кореспонденцією з іншими органами управління суди мали послуговуватися німецькою мовою. Вказівка містить кілька термінів, таких як «мова краєва» та «внутрішнє урядування», хоча й не пояснюється їх практичне значення [16, с. 44]. У цьому розпорядженні зазначалося, що подання, зроблені руською мовою, мають бути написані латинськими буквами. Але розпорядженням Міністерства юстиції від 21 квітня 1861 р. № 3297 президії апеляційного суду і державної прокуратури у Львові відмінялася вимога попереднього розпорядження, і від усіх органів влади Галичини й Буковини навпаки вимагалось приймати руські подання та заяви, написані кирилицею. Судові органи могли, хоч це й не вимагалось, використовувати кирилицю при складанні протоколів судових засідань і врученні ухвал чи рішень руською мовою сторонам. Австрійське Міністерство юстиції наказувало суддям та судовій адміністрації вивчити українську мову, хоча б настільки, щоб уміли нею читати [1, с. 8].

Незважаючи на нібито чітку заборону вживання латинського алфавіту для написання українського тексту, крапку в цьому конфлікті (т.зв. азбучній війні) вдалося поставити лише у 1882 р. Того року Галицьке намісництво, листуючись з своїми мешканцями, вживало латинський алфавіт. На скаргу українців Державний трибунал у Відні 25 квітня 1882 р. однозначно висловився, що дії намісництва грубо порушують ст. 19 Конституції від 21 грудня 1867 р.

Вказівка Міністерства юстиції Австрії від 28 січня 1856 р. № 1992 голові апеляційного суду у Львові вимагала, щоб у випадках, коли обвинувачений не володіє німецькою мовою, йому усно рідною мовою повторювали суть обвинувачення. Також було передбачено, що лише в окремих випадках можна складати протоколи свідчень іншою, крім німецької, мовою [16, с. 22].

Найважливішими нормативно-правовими актами, що визначали правовий статус української мови в Австрії (згодом Австро-Угорщині), були розпорядження Міністерства юстиції від 9 липня 1860 р. № 10.340 головам апеляційних судів у Львові та Кракові, а також дер-

жавної прокуратури у Львові та Кракові; розпорядження від 5 червня 1869 р. № 2354 міністрів внутрішніх справ, релігії і освіти, фінансів, сільського господарства та торгівлі, юстиції, міністерства оборони і громадської безпеки. Інші розпорядження, що адресувалися краєвим (апеляційним) судам у Львові та Кракові, як правило, розтлумачували положення зазначених нормативно-правових актів, вказували судам на неправильне їх застосування і, знову ж таки, роз'яснювали, як потрібно розуміти певний параграф, статтю того чи іншого розпорядження. Обидва розпорядження були чинними на території Східної Галичини аж до 1924 р., тобто до того часу, поки Друга Річпосполита не прийняла власних законів про мову.

До 5 червня 1869 р., коли було прийняте розпорядження № 2354, поляки і українці мали однакові права щодо вживання та використання своїх мов на теренах Східної Галичини. Такий порядок встановлювало розпорядження Міністерства юстиції від 9 липня 1860 р. № 10.340. Воно визначало, що в судовому окрузі Галичини та Буковини, який належить до Львівського апеляційного суду, польська і руська мови є «краєвими мовами», тобто мають рівнозначний правовий статус.

Наведемо основні положення цього розпорядження. У п. 1 сказано: «Щодо мови судочинства на території Королівства Галичини та Володимирії (*включно з Буковиною*), які відносяться до Львівського апеляційного суду, то польська та руська (*українська*. – *В.М.*) є краєвими мовами. Необхідно розрізняти: 1) службові відносини між судами та іншими органами влади; 2) службові відносини судів зі сторонами та громадами.

Службові відносини між судами, відносини (*службова кореспонденція*. – *В.М.*) з іншими органами владами коронних країв Австрії і з центральними органами державної влади має відбуватися німецькою мовою» [16, с.52].

У п. 2 розпорядження зазначалося: «У службових відносинах судів зі сторонами необхідно дотримуватись непорушної засади (на території Львівського апеляційного округу): сторонам можна не тільки вносити свої подання, або заяви до судів краєвою мовою чи німецькою, а й органи судової влади зобов'язані в службових зносинах використовувати, усно чи письмово, під час судового процесу, зрозумілу для сторони мову». Для цього в розпорядженні були зазначені вимоги, які повинні виконуватися беззаперечно:

а) на території коронного краю Галичини, яка належить до Львівського апеляційного суду, фізичні та юридичні особи можуть

послугуватися мовою німецькою, польською або руською; так само адвокати сторін можуть послугуватись мовою, рідною для свого підзахисного, під час внесення заяв та подань до судів; б) протоколи з усних заяв сторін, як і протоколи заслуховування сторін, свідків та експертів на судових засіданнях (або під час судового процесу), необхідно записувати відповідно до територіальної приналежності округу і залежно від того, яка мова є рідною для зацікавленої сторони; в) у відповідях для сторін (відповідно до територіальної приналежності округу) суд використовує ту з трьох згаданих мов, якою було внесено подання чи усну заяву, або ту мову, якою було складено протокол; ця норма є обов'язковою для судів Галичини щодо всіх відповідей сторонам, рішень, ухвал, повідомлень, відозв та доручень; г) під час судових процесів у справах позовного та непозовного провадження, в яких бере участь кілька сторін, сторонам та їх адвокатам можна використовувати одну з трьох мов (в Краківському апеляційному суді – польську або німецьку мови; у Львівському апеляційному суді – німецьку, польську або українську), залежно від того, яка мова є рідною для сторони, яку захищають, обґрунтоване судове рішення потрібно скласти тією мовою, якою було внесено перше подання, скарга чи заява до суду; якщо в суді першої інстанції провадження відбувалося не тільки німецькою, й іншою мовою, то обґрунтовані судові рішення вищих судових інстанцій потрібно оформляти також тією мовою, якою велося провадження у суді першої інстанції; г) постановлення та оголошення вироку у кримінальних справах та його зміст (відповідно до територіальної приналежності округу) відбувається тією мовою, яка є рідною для підсудного; якщо підсудний не знає жодної з вищезазначених трьох мов, зміст вироку складається німецькою мовою, а для підсудного суд запрошує перекладача, який перекладає обвинуваченому зміст вироку» [16, с. 53–57].

Далі у розпорядженні наголошувалося, що усі зазначені положення стосуються як юридичних, так і фізичних осіб. Про це розпорядження повідомлено суди, адвокатів та нотаріусів, які належать до вищого суду краю в Львові, також їх попереджено про відповідальність за невиконання цих приписів. Цей нормативно-правовий акт роз'яснив, що слід розуміти під терміном «внутрішнє діловодство судів». Малися на увазі службові відносини судів між собою, а також з іншими органами влади й відносини з іншими адміністративними органами Австрії. Внутрішнє діловодство (або за тодішньою терміноло-

гією «внутрішня служба» чи «службове урядування») здійснювалося німецькою мовою.

Від внутрішнього управління слід відрізнити службові зносини судів зі сторонами та громадами. Детальний коментар щодо різниці між внутрішнім та зовнішнім урядуванням дав професор права С. Дністрянський: «Мова внутрішнього діловодства урядового ділиться на внутрішню мову урядову в тіснішому розумінні й урядову мову в переписці з органами влади та адміністраціями. Внутрішня мова урядова, в тіснішому розумінні, це є мова, якою послуговується адміністрація в такому обсязі, що є виключно призначена для внутрішнього вжитку окремої установи. Усі справи, що не належать до виключного використання адміністрації й не є предметом переписки з іншими органами влади, становлять предмет зовнішнього урядування, де адміністрація окремо взятої установи входить у зносини з третіми особами» [4, с. 19].

Розпорядження Міністерства юстиції від 26 серпня 1860 р. № 12.299 і № 12.589 до президії апеляційного суду Львова про усунення усіляких можливих сумнівів щодо допустимості вживання краєвих мов при веденні книг публічних (*книги реєстрації права осіб на будь-яку власність*). У ньому було роз'яснено, як слід розуміти розпорядження Міністерства юстиції № 10.340 від 9 липня 1860 р.: «При веденні книг публічних необхідно дотримуватись засади, що рішення в справах про реєстрацію права власності, а також реєстрацію в книгах публічних потрібно виготовити в тій мові краєвій, в якій була внесена заява про реєстрацію» [16, с. 59].

Спільне розпорядження міністерств від 5 червня 1869 р. № 2354 дало роз'яснення стосовно «мови урядової» органів державного управління та судів в Королівстві Галичини і Володимирії з Великим князівством Краківським, в службі внутрішній і у листуваннях з іншими органами влади. Наведемо ст. 1 цього розпорядження, у перекладі Костя Левицького: «Цісарські коронні органи державної влади, що підлягають міністерствам внутрішніх справ, фінансів, торгівлі і сільського господарства, як також оборони краєвої і громадської безпеки, далі краєва шкільна рада і ц.к. суди будуть вживати мови польської, як в службі внутрішній, так і в листуванні з органами невійськовими, органами влади та судами в краю» [1, с. 11]. Відповідно до цього розпорядження польська мова стала урядовою мовою в Галичині та значною мірою зайняла місце німецької мови у внутрішньому урядуванні (мова внутрішньої документації) та відносинах між органами державної вла-

ди., тобто, послуговуючись сучасною термінологією, польська мова завдяки цьому нормативно-правовому акту стала офіційною, або другою державною мовою в Галичині, а українська мова залишилась «мовою краєвою», тобто мовою, яка є рідною для частини місцевого населення окремої території краю, в даному випадку Східної Галичини.

Хоча у ст. 5 цього розпорядження зазначалося, що «вимоги щодо службових відносин судів зі сторонами, неурядовими організаціями, корпораціями і громадами, не порушуються цим розпорядженням», польська національна еліта, отримавши в Галичині для своєї мови правовий статус «урядової», почала витісняти українську мову з судів та інших органів державної влади. Така акція проводилася поляками через нечіткі приписи нормативно-правових актів, що стосувалися правового статусу української мови. З однієї сторони, йшлося про тенденційну інтерпретацію та розширення поняття «внутрішнього діловодства», а з іншої – відбувалося звуження сфери зовнішніх зносин, тобто діловодства урядового зі сторонами, де найбільше дозволялося вживати «краєвої мови». Також польськими суддями часто обмежувалося вживання української мови в письмі у зносинах зі сторонами ще й тим, що вони лише в разі чіткої вимоги сторони української національності використовували українську мову в судовому процесі. Таким чином вживання української мови в судовому процесі ставилося суддями-поляками в залежність від національної свідомості та наполегливості українських фізичних та юридичних осіб.

Один з українських правників того часу, який досліджував мовне законодавство Австро-Угорщини, М. Здерковський так прокоментував цю ситуацію: «Здійснюється це планово за допомогою тенденційної інтерпретації постанов законних щодо вживання мов краєвих у зносинах зі сторонами. Задля цих стремлень дійшло до того, що в цілій Східній Галичині всі протоколи судових засідань в кримінальних та цивільних справах, наказного та позовного провадження, списуються зі сторонами української національності виключно в мові польській, оскільки відповідно до такої хибної інтерпретації, протоколи засідань – це є акти внутрішнього діловодства урядового» [3, с. 31].

Необхідно відзначити, що у проектах законів, підготовлених польською більшістю Галицького крайового Сейму і спрямованих на застосування мов у судах та інших органах державної влади, поданих на затвердження до цісаря, принциповим було визначення польської мови як урядової, тобто офіційної мови усіх органів державної влади Галичини. У цих проектах українську мову можна було застосовувати

лише для звернень до різних органів влади, в заявах та поданнях, а органи влади мали давати відповіді тією ж мовою [21]. Отже, розпорядження від 5 червня 1869 р. № 2354 було ініційоване польською більшістю Галицького крайового сейму. У ньому враховувалися майже всі положення статей, запропонованих цісареві на підпис.

Незадовго після оприлюднення розпорядження про запровадження польської мови як урядові у Галичині Міністерство юстиції оголосило нове розпорядження від 11 серпня 1869 р. № 9973 стосовно виконання вимог цього ж таки розпорядження від 5 червня 1869 р. Зокрема, акцентувалася увага вищого апеляційного суду у Львові на деяких вимогах щодо забезпечення прав української мови, а саме: а) назви судових установ та надписи в приміщеннях адміністративних будинків суду, на території юрисдикції якого мешкають українці, мають бути, окрім німецької і польської, також українською мовою; б) на подання та заяви, внесені українською мовою, мають бути рішення і ухвали, підготовлені тією ж мовою; в) документи про державну реєстрацію права власності на землю виготовляються мовою, якою була внесена заява про таку реєстрацію; крім того, записи в книгах про реєстрацію права власності теж записуються мовою, якою внесена заява про реєстрацію права власності.

Далі розпорядження дублювало вимоги зазначеного вище розпорядження від 9 липня 1860 р., що стосувалися прав українців на використання рідної мови під час провадження у цивільних та кримінальних справах [1, с. 14].

Подібним до вищенаведеного є розпорядження Мін'юсту від 4 березня 1873 р. № 2520 для судів Галичини, щоб суворо дотримувались розпорядження № 2354 від 5 червня 1869 року та розпорядження Мін'юсту від 9 липня 1860 р. № 10.340.

Яскравим свідченням недостатнього рівня юридичної техніки нормативно-правових актів Австро-Угорщини та устремління поляків до розширення прав польської урядової мови в Східній Галичині, а з іншої сторони – до скорочення мовних прав, наданих українцям, слугує розпорядження Міністерства юстиції від 9 червня 1891 р. № 6033, оголошене в огляді президії вищого суду апеляційного у Львові від 23 червня того ж року №4984 щодо реєстру в книгах ґрунтових (*книги про реєстрацію права власності на землю. – В.М.*) [17, с. 73]. У цьому розпорядженні висловлена незгода з чинною тоді практикою в судах Львівського апеляційного округу, що записи до книг ґрунтових вважаються внутрішнім урядуванням, і виконують їх завжди лише поль-

ською мовою, навіть тоді, коли заяви про реєстрацію подаються українською. Аргументуючи неправильність такого стану справ, міністерство посилалося на розпорядження від 26 серпня 1860 р. № 12.299 та № 12.589, де чітко зазначалося, як мають готуватися довідки про реєстрацію та записи до книг державного реєстру тією мовою, якою внесена заява про здійснення реєстрації права власності до відповідного органу. Також Мін'юст розтлумачив, що вказане розпорядження було видане після прийняття Основного Закону від 21 грудня 1867 р., який визнав рівноправність усіх краєвих мов, тому розпорядження від 5 червня 1869 р., яке хоч і надало польській мові статус урядової, жодних обмежень прав української мови на меті не мало.

У розпорядженні від 9 червня 1891 р. № 6033 констатується, що на практиці існує обмеження постанов, що забезпечували функціонування української мови тоді, коли німецька мова в Галичині мала статус єдиної урядової мови.

Далі Міністерство юстиції зробило висновок, що *книги ґрунтові* вважаються призначеними для публічності (так би мовити, зовнішніх службових відносин судів зі сторонами), і не вважаються внутрішньою документацією, відповідно до наведених нормативно-правових актів [1, с. 17].

Враховуючи реалії використання української мови в Східній Галичині наприкінці XIX – на поч. XX ст., українські юристи того часу пропонували українцям правові способи захисту своїх мовних прав. Наприклад, Ф. Евин коментуючи вимоги нормативно-правових актів, подав взірець скарги, яку можна було подавати до Львівського апеляційного суду в разі «не шанування прав української мови». На його думку, в такій скарзі слід посилатися на ст. 19 Конституції Австро-Угорщини, на розпорядження Міністерства юстиції від 9 липня 1860 р. та спільне розпорядження міністерств від 5 червня 1869 р. Далі він перерахував випадки, коли такі скарги можна вносити до суду. У разі, коли скарга до апеляційного суду була безуспішною, її можна було вносити безпосередньо до Міністерства юстиції у Відні [12, с. 3–5].

В. Бачинський знайомив читачів у спеціально виданій брошурі з правами, що їх мав українець, щоб послуговуватися рідною мовою в судах Східної Галичини та інших органах влади. Водночас давалися поради, як треба поводитися українцеві, коли порушувалися його права стосовно рідної мови [22].

Висновки. Починаючи з 1849 р., в конституційних актах Австрії проголошувалася формальна рівноправність усіх народів, які про-

живали під владою Габсбургів, також право кожного народу вільно розвивати свою мову та культуру. У 1850 р., коли було ухвалено крайову Конституцію для Галичини, офіційно визнано існування руського (тобто українського) народу, який має власну мову; проголошено рівноправність польського та українського народів; польська та українська мови отримали рівнозначний статус «краєвих мов». Для українців це стало певною гарантією національної рівноправності в Галичині, адже протягом ХІХ ст. поляки намагалися не визнавати українців окремим народом та відкидали можливість існування і самостійного розвитку української мови.

Підставою мовного законодавства Австро-Угорщини стала ст. 19 Конституції від 21 грудня 1867 р., у якій було задекларовано право кожного народу берегти і розвивати свою національність і мову. Відтак, українською мовою можна було звертатися на теренах Східної Галичини в будь-якій справі до кожної адміністрації, державних чи самоврядних органів управління, до фінансових, податкових, залізничних і поштових установ, прокуратури, шкільної влади та жандармерії. Ця норма Конституції давала право будь-якому громадянину звертатися до суду з приводу порушення його мовних прав. Враховуючи судову практику, українські правники ХІХ – поч. ХХ ст. пропонували українцям посылатись саме на це положення Основного Закону у тих випадках, коли в суді чи інших органах державної влади були порушені їх мовні права.

Можна було виголошувати промови українською мовою і в Австрійському парламенті, хоч робилося це, як пише Р. Домбчевський, «звичайно для політичної демонстрації». Вісник Державних законів вміщував, окрім німецького автентичного тексту, й урядові переклади законів українською мовою.

Окрім Основного Закону, мовне законодавство в Австрії (з 1867 р. – Австро-Угорщини) регулювалося розпорядженнями міністерств. Відповідно до них написи на державних установах, судах, залізничних і поштових адміністративних будинках Східної Галичини (крім військових) мали бути також українською мовою. Відповіді на українські заяви зазначені установи повинні були видавати українською мовою. Адресувати листи можна було українською мовою лише тоді, коли вони не виходили за межі української мовної території.

У судах і прокуратурі Східної Галичини діяла засада, за якою в усіх випадках, де органи державної влади, суди вступали у зносини з неурядовими організаціями (органами самоврядування, громадськими

об'єднаннями, організаціями, релігійними установами, товариствами чи підприємствами та зацікавленими особами), мала вживатися одна з мов краєвих – польська, німецька або українська, саме та, яка є рідною для зацікавленої сторони. Таким чином, державні органи управління зі стороною українською були зобов'язані вживати українську мову, приймати заяви та подання українською мовою, а також вручати стороні української національності свої рішення та ухвали рідною мовою. У цьому мала полягати рівноправність української мови, як «мови краєвої».

Ініціювавши прийняття спільного розпорядження міністерств Австро-Угорщини від 5 червня 1869 р., польська національна еліта отримала в Галичині для своєї мови правовий статус «урядової». Саме з того часу поляки розпочали активнішу боротьбу за витіснення української мови, яка залишилася в статусі «краєвої мови», з судів та інших органів державної влади.

У статті вдалося лише торкнутися питання про боротьбу за правовий статус української мови в Галицькому крайовому сеймі. Однак, зважаючи на рамки окремої публікації, не вдалося повністю висвітлити всі аргументи, якими послуговувалися польські та українські депутати сейму у відстоюванні своїх позицій щодо застосування польської та української мови в засіданнях сейму та законотворчій роботі. Видається перспективним опрацювання зазначеної проблематики ще й тому, що фактично позиції польських та українських депутатів цього парламенту віддзеркалюють суспільно-політичні погляди польських і українських політиків і науковців Австро-Угорщини та Другої Речіпосполитої в питанні про статус української мови. Протоколи засідань Галицького крайового сейму та додатки до них із проектами законів дають змогу вирішити зазначене завдання та розширити джерельну базу дослідження про правовий статус української мови у Східній Галичині в період з 1861 до 1918 рр.

1. Левицький К. Про права рускої мови / К. Левицький. – Львів: друкарня НТШ, 1896. – 33 с.

2. Лукич В. Руський правотар домовий / В. Лукич, Ю. Семигинівський. – Львів, 1885. – 432 с.

3. Здерковський М. Права рускої мови в ц.к. судах та державних прокураторіях / М. Здерковський. – Львів, 1909. – 41 с.

4. Дністрянський С. Права рускої мови у Львівському університеті / С. Дністрянський. – Варшава, 1905. – 38 с.

5. Lipnicki E. Kwestya jezykowa w Austryi. – Warszawa, 1883. – 435 с.
6. Starzynski St. Sprawa jezyka panstwowego w Austryi. – Lwow, 1884. – 105 с.
7. Wojtkowski A. Walka o jezyk. – Lwow, 1927. – 35 с.
8. Макарчук С.А. Писемні джерела з історії України / С.А. Макарчук. – Львів, 1999. – 352 с.
9. Sprawozdania stenograficzne z posiedzen Sejmu Krajowego Galicyjskiego we Lwowe. – Lwow, 1861. – 541 с.
10. Кульчицький В. Шовіністична політика крайової шкільної ради в Галичині / В. Кульчицький, Л. Присташ // Вісник ЛНУ. Серія юридична. – 2002. – Вип. 37. – С. 116–120.
11. Мацькевич М. Мова як чинник національного відродження / М. Мацькевич // Право України. – 2000. – № 5. – С. 97–100.
12. Андрусяк Т. Особливості розвитку української правової думки в Галичині в 19 столітті / Т. Андрусяк // Вісник ЛНУ. Серія юридична. – 2001. – Вип. 36. – С. 151–156.
13. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 рр. / К. Левицький. – Львів, 1926. – С. 25.
14. Петрів Р. Австрійські, Австро-Угорські, і Галицькі Конституції (кінець XVIII–XIX ст.ст.). – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2005. – 80 с.
15. Евин Ф. Правотар. Збірник обов'язуючих цивільних і карних законів та приписів про права рускої мови враз з взірцями судових подань, скарг, внесень, жалоб, грамот, векселів і подань у справах адміністративних з приписами про штемпелеві, вписові і переносні належності / Ф. Евин. – Жовква: друкарня ОО. Василян, 1909. – 936 с.
16. Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст. Історико-бібліографічне дослідження. – Т. 1: 1812–1890 рр. / НАН України; Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Відділення «Науково-дослідний центр періодики»; Галушко М.В., Романюк М.М., Сніцарчук Л.В. – Львів: Оріяна-Нова, 2007. – С. 116–134.
17. Zieleniewski L. Ustawodawstwo jezykowe Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1930. – 204 с.
18. Домбчевський Р. За право мови / Р. Домбчевський. – Львів: Діло, 1934. – 88 с.
19. Pieracki J. Kwestya jezykowa w sadach i prokuratoryach Wschodnio-Galicyjskich. – Lwow: Polonia, 1911. – 177 s.
20. Гловацький І. Права української мови у кримінальному судочинстві Другої Речіпосполитої / І. Гловацький // Вісник ЛНУ. Серія юридична. – 2002. – Вип. 37. – С. 116–120.
21. Alegata do Sprawozdan stenograficznych z drugiej sesji Sejmu Galicyjskiego w roku 1868. – Lwow. – S. 9. – S. 848.
22. Бачинський В. Боронім прав рускої мови в судах / В. Бачинський. – Львів, 1909. – 15 с.